

srečno, da učenje ne bo zašlo na slepi tir. Akcenti so seveda obdelani v okviru književnih norm. Nekaj manjših pripomb bi bilo glede nedoslednosti v zvezi s preskakovanjem akcenta z enozložnih in dvožložnih besed na proklitike. Sem spada tudi to, da se je avtor držal starejših akcentov, med katerimi so posamezni v modernem jeziku vse nenavadnejši. Vendar je tak izbor v tako heterogenem akcentskem materialu mogoč.

Jurančičevo berilo ima gotovo svojo vrednost in je praktično uporabno, posebej še zaradi preciznosti v obravnavanju slovnice.

Vatroslav Kalenic

Zapiski

PROFESORJU NITSCHU V SPOMIN

Lani septembra je umrl v Krakovu v štiriinosemdesetem letu vodja poljskega jezikoslovja, profesor Kazimierz Nitsch, avtor številnih razprav o poljskem jeziku, njegovi zgodovini in predvsem dialektologiji, urednik mnogih poljskih strokovnih časopisov in zlasti organizator sistematičnih kolektivnih raziskav poljskega jezika v okviru znanstvenih delavnic Poljske akademije znanosti. Teh nekaj informativnih stavkov je napisanih v njegov spomin in v zahvalo za vse, kar mi je bilo mogoče na Poljskem strokovnega spoznati neposredno ali posredno po njegovi zaslugi.

»Stari profesor Nitsch mi je bil od vseh profesorjev, kar sem jih srečal na Poljskem, najbolj všeč — in pogovora z njim ne bom nikoli pozabil,« mi je pisal kolega, ko se je vrnil s tečaja na Poljskem. Takrat se mi je zdelo malo nenavadno, da omenja kolega človeka, ki je na Poljskem predstavljal vsaj zadnja leta prej pojem, če je mogoče tako reči, rajši nekakšno poseobljenje poljskega jezikoslovja, kakor pa čisto konkretno osebo. Kajti kljub temu da je sam vodil malone vse sestanke poljskih jezikoslovnih društev, vsa posvetovanja in je vedno tudi razpravljal, je bila mnogo bolj kot njegova oseba slehernemu od njegovih učencev živa njegova znanstvena smer, težeča k sintezi: podati popolno sodobno znanstveno sliko poljskega jezika med slovanskimi jeziki, pokazati zgodovino jezika in njegovo družbeno vlogo ne samo kot sredstva literarnega izraza, predvsem pa podati današnjo in zgodovinsko podobo poljskih dialektov. Ker danes vsa poljska polonistika sledi temu osnovnemu načrtu, čeprav morda po drugih metodah, so ideje prof. Nitscha nekakšen ključ za razumevanje vsega, kar se danes dogaja v poljskem jezikoslovju.

Profesor Nitsch je bil droben, malce naprej sklonjen starček. Izza debelih stekel pronicav, nekako pričakujoč. Zelo mlad in živahen način govora. Zadnja leta svojega življenja skoraj ni več videl, vendar je vsakogar iz svoje okolice poznal po glasu. Do zadnjega je tudi ohranil odličen spomin, zato so mu pri delu lahko pomagali prijatelji in asistenti polonistike in slavistike s tem, da so mu hodili redno vsak dan brat najvažnejša dela iz sodobne polonistike, slavistike in splošnega jezikoslovja, še posebej tista, ki jih je potreboval za kakšno svojo novo študijo ali pa pri ponatiskovanju izbranih del, da je lahko opozoril na najnovejše stanje posameznih problemov. Na vseh številnih sestankih poljskih jezikoslovcev je sedel ves zgrbljen na predsedniškem prostoru in poslušal izvajanja ter živo vodil diskusijo. Če ga ni bilo, smo se vznemirjali in spraševali, ali je bolan.

Mladi znanstveni delavci so bili deležni vse njegove pomoči in priznanja. V njih je videl jamstvo, da bodo nekoč njegovi načrti uresničeni. Pred letom dni je na krakovski akademiji neka mlada asistentka branila svojo doktorsko tezo iz poljskega akcenta. Zanimiva tema in solidna obravnava sta na obrambo pritegnili vse uglednejše lingviste iz Poljske. Nad dve uri so razglabljali o novi sintezi, ki je po besedah prof. Nitscha predstavljala dokončno rešitev. Spominjam se, kakšno zadoščenje so bile za kolegico te besede starega profesorja in z njim tudi priznanja vseh drugih lingvistov, vseh posredno ali neposredno Nitschevih sodelavcev in učencev, ki jih je zavzetost starega profesorja združevala okrog problema — raziskave poljskega jezika — ne glede na starost ali znanstveno prepričanje in smer.

Nekaj posebnega je bila njegova zavest družbene in nacionalne odgovornosti. Ni bil apolitičen človek — nasprotno, družbena vprašanja so ga vedno živo pri-

zadevala; svoje misli je objavljaval in skušal v člankih s sredstvi znanstvenika jezikoslovca rešiti ta ali oni problem. Še lani spomladi so nas beli plakati pripeljali na predavanje starega profesorja v tradicionalno dvorano krakovske akademije. Problem: jezik Orawe in Spisza — obmejnega pasu med Poljsko in Slovaško, kjer se prebivalstvo čuti povečini Slovake, govori pa prehodni dialekt. Zapleteno vprašanje, ker ga z jezikovnimi merili res ni mogoče rešiti, čeprav je tako želel stari profesor, ki je vso dolgo dobo svojega raziskovalnega dela malone vsako leto dokazoval, da pripadajo obmejne pokrajine izključno Poljski. Tudi na tem zadnjem predavanju je stari profesor navajal stare in znane argumente. Z ognjem čudnega nacionalizma, ki je bil že skoraj več kakor samo nacionalizem. Čustvo, ki je zelo poljsko.

»Slovenščina je najtežji slovanski jezik,« mi je dejal, ko so me predstavili in sem se prvič z njim pogovarjala. »Vsaj najtežje razumljiv.« In že se je spominjal profesorja Ramovša; pripovedoval je, kako zelo je občudoval njegovo delo, govoril o svojem prijateljstvu z njim. Pa o absolutnih ljubljanske univerze, ki so se izpopolnjevali v Krakovu, zlasti o prof. Slodnjaku. In že so se vrstila vprašanja o Koroški, o Beneški Sloveniji, kako je tam z jezikom, kako ljudje govorijo, kako živijo, kakšne so šole in kakšna je skrb tujih oblasti za naše narodne manjšine. Na Poljskem o tem zelo malo vedo in še manj o tem sprašujejo.

Nekaj ur pred smrtjo je poklical k sebi svojo najožjo sodelavko iz krakovske dialektološke delavnice, mgr. Stamirowsko, da bi mu poročala o slavističnem kongresu v Moskvi in o problemih ruskih in ukrajinskih dialektologov. To je bilo 20. septembra. Pred letom dni so začeli izdajati delo, kateremu je posvetil vsa svoja podrobnejša raziskavanja: mali atlas poljskih dialektov. Prvemu bo verjetno sledilo še 16 zvezkov, za toliko imajo namreč gradiva. Delali bodo še najmanj deset let — in profesorjeva smrt dela ni zavrla. Novo vodstvo, ki ga je vzgojil sam stari profesor, in cela četa dobro pripravljenih in zavzetih sodelavcev je zaverovana v svojo nalogo. Prav v tem, da polonistične raziskave s profesorjevo smrtjo niso zaostale, je morda ena največjih zaslug profesorja Nitscha. Poljsko jezikoslovje je danes trdna in organizirana znanstvena panoga z dokaj raznovrstnimi družbenimi nalogami. Bilo bi preveč trditi, da je vse to izključno delo profesorja Nitscha, saj je v zadnjih petdesetih letih ustvarila tradicijo — na dovolj trdnih izročilih — cela vrsta znanstvenikov lingvistov, od Rozwadowskega in Baudouina de Courtenaya do profesorjev Loša, Szobera in drugih, vendar je neizmerna zasluga profesorja Nitscha prav v doslednem izpolnjevanju načrtov, ki si jih je zastavil že v začetku svoje znanstvene kariere, kakor tudi v vzgoji naslednikov.

Ravno veliko število poljskih jezikoslovcev v letih, ko so začeli razvijati polonistiko, je omogočilo že zgodaj delitev dela, raziskavanja na vseh področjih poljskega jezika, česar bi en sam človek ne mogel opraviti, pa tudi in predvsem dobro strokovno polemiko po številnih časopisih. Raziskavanja so se začela že v začetku tega stoletja predvsem v dialektologiji pa v zgodovini jezika, opisni gramatiki, v historični slovnici in slovarju. Iz vsega tega so že same po sebi sledile tudi študije stila in usmerjanje norm poljskega jezika. Prav širina raziskav in popularizacija znanstvenega dela sta povzročili že pred časom širino in vsestranskost osnovnega univerzitetnega pouka poljskega jezika kakor tudi dovolj globoko zanimanje poljske javnosti za jezikovne probleme in raziskave; materialno se to kaže v izredno velikih dotacijah za jezikoslovne raziskave, ki jim Jugoslovani skoraj ne moremo verjeti. Taka materialna pomoč, še bolj pa zanimanje javnosti sta vsekakor močna spodbuda za znanstveno ustvarjanje v poljski lingvistiki.

Tudi pri nas imamo podoben načrt — načrt profesorja Ramovša ob začetku njegovega znanstvenega dela in ob ustanovitvi Inštituta za slovenski jezik SAZU, čeprav so bila metodična vprašanja morda že v začetku drugače rešena, kar pa ni bistveno važno. Toda pri nas se ta vprašanja še vedno vrte kakor v začaranem krogu: univerzitetni pouk še danes, po toliko letih od načrta, upošteva le panoge, ki jih je še največ raziskal profesor Ramovš: historično glasoslovje in morfologijo, na kar je pri nas skoraj izključno reduciran jezikovni pouk poleg nekaterih pomožnih disciplin, ki pa slike niti ne pogloblje, kaj šele da bi jo usmerile v sintezo. Seveda je posledica tega nezainteresiranost javnosti ali pa še bolj nevera, da bi naše osrednje institucije mogle dovolj avtoritativno rešiti vprašanja slovenskega jezika — in tu se začarani krog zapre; ni denarja in se dela malo ali pa vsaj ne tako, kakor bi bilo treba danes pri razvoju drugih znanosti.

Kako pa je začel prof. Nitsch? Najprej s sistematizacijo poljske dialektologije. V nasprotju s svojim učiteljem Malinowskim si je zadal nalogo, da bo podal sliko

poljskega teritorija v narečjih, vendar ne tako, da bi z zbiranjem materiala od vasi do vasi ustvaril nekakšen dialektološki mozaik, kakor je bilo v tradiciji, pač pa s sliko celih pokrajin, ki jo je pozneje sam ali s svojimi učenci dopolnjeval. Začel je s kašubskim dialektom — ker se od vseh poljskih razlikuje tako zelo, da so celo dvomili, ali je to še poljski jezik. Potem je po svoji vprašalnici pregledal vse glavne poljske dialekte in dal prvo poljsko dialektološko sintezo v Dialektih poljskega jezika, ki jih je objavil že 1913. Slika je docela lingvistična in čeprav obsega njegovo raziskavanje tudi etnografijo in jo močno upošteva, je to vendarle sekundarno, primarna je podoba fonetičnih, morfoloških in leksikalnih pojavov poljskih dialektov. Današnja poljska dialektologija se je iz te osnove razvila v dve veji, v lingvistično, ki je značilna za Nitschevo krakovsko šolo ter za prof. Stieberja v Varšavi, pa v tako imenovano etnografsko, tako značilno za delavnico, ki jo v Varšavi vodi prof. Doroszewski. Dialektologija je pri Nitschu predvsem sodobna, ker je za historično zelo malo kontinuiranih zapisov, zgodovina jezika pa je predvsem zgodovina kulturnega dialekt. Razen dialektologiji se je prof. Nitsch posvetil historični gramatiki poljskega jezika. Nekatere važnejše razprave kažejo zgodovino razvoja nekaterih poljskih oblik. Članek o velikopoljskem izvoru poljskega knjižnega jezika je zbudil dolgoletno, še daleč ne zaključeno polemiko. Vprašanje zgodovine kulturnega dialekt je zanimalo profesorja z več plati: kateri elementi so osnova poljskega literarnega, to je kulturnega dialekt, odnos knjižnega jezika do dialektov ter narobe: vplivi knjižnega jezika na današnje podobo dialektov, in podobno. Vse te vplive je študiral v fonetiki, morfologiji, zlasti pa v leksikonu.

Slovarsko delo — predvsem delo za zgodovino izrazov — je kronal z ustanovitvijo delavnice staropoljskega slovarja, ki raziskuje slovarsko gradivo v tekstih do konca 15. stoletja, potem slede delavnica slovarja 16., 17. stoletja, medtem ko ima skladišče gradiva za sodobni slovar knjižnega jezika najnovejše gradivo. Zamisel je v glavnem zasnoval profesor Nitsch, ki je sledil v tem prejšnjim raziskovalcem, tovarišem in učiteljem, tu zlasti prof. Lošu. Med vojno se je po vrnitvi iz taborišča ukvarjal s staropoljskim slovarjem, od tod po vojni tudi samostojna knjiga iz slovarske problematike.

Posebej važno torišče poljskih raziskav prof. Nitscha je bila nadalje propaganda jezikoslovja s poljudnimi izdajami in s tem oblikovanje jezikovne in jezikoslovne zavesti skupnosti. Pisal je o raznih vprašanjih normativne gramatike, o stilu posameznih avtorjev, kakor o Mickiewiczzu, pa tudi o drugih, sodobnih pisateljih. Zanimivo je, kako v neki študiji postavlja za zgled Poljakom poljsko pisanje našega rojaka, prof. Moleta. Iz študij o rimah v poljski literaturi je videti, da je dobro poznal tudi literarno-teoretsko literaturo in poljsko književnost. Vsestranskost ga ni ovirala pri natančnosti navajanja in pri presojah. Časopisi, ki jih je urejal, so bili predvsem namenjeni znanstvenim krogom, popularni članki so morali biti točni, kajti popularnost je razumel le kot posredovanje resnice širokim množicam.

V teh nekaj vrsticah sem se mogla le površno dotakniti glavnih poglavij iz bibliografije profesorja Nitscha. Želela sem prikazati širino njegovega koncepta in skoraj zavistno občudovanje rezultatov njegovega dela: njegovo nenehno spremljanje poljskega jezikovnega izraza in s tem družbeno afirmacijo te humanistične vede v poljski kulturi in v vsem javnem življenju.

Breda Pogorelec

OBRAVNAVA BERIVA V OBVEZNI ŠOLI

Obnavljanje obveznega ali priporočenega beriva ni le veja pri pouku slovenščine, posebno, morda celo stransko področje, ki naj bi ga odpravili z nekaj urami med šolskim letom ali pa samo povedali, kaj morajo učenci prebrati, potem pa bi jih prepustili lastni iznajdljivosti. Obnavljanje beriva mora biti tesno povezano s poukom materinščine, saj je za vsestransko poznavanje jezika bistvenega pomena. Gre pa tudi za to, da usposobimo dijake za samostojnost in jim zbudimo ljubezen do lepe knjige; le tako se bodo lahko pozneje sami vživljali v njene lepote ter se izobraževali. Knjiga je še vedno najpomembnejše kulturno sredstvo, čeprav imamo tudi modernejša pomagala za izražanje duha in družbene rasti. Res čutimo pri otrocih manj zanimanja za branje, ker ga verjetno preenostransko obravnavamo, slabo izbiramo dela in se je morda tudi izrodil okus. Take in podobne slabosti bomo odpravili, če bomo porabili za obravnavanje več časa in brusili okus ne ob relativno dobrih, temveč ob najboljših delih, ki naj so v šoli tudi umetniško poustvarjena.